

QUAN LORCA VA VENIR A IGUALADA

CRISTINA DOMÈNECH

L'any 1998, la gent de l'associació Debat a Bat va commemorar el centenari del naixement de Federico García Lorca editant un facsímil del cartell de Yerma, que es va representar a l'Ateneu Igualadí l'any 1935. Precisament aquesta obra va ser el motiu pel qual el poeta andalús va venir a la nostra ciutat. Aquesta reproducció la regalaven amb un diari local. El cartell em va cridar l'atenció, per la data, només uns mesos abans de l'assassinat de Lorca i, sobretot, perquè amb una lletra menuda hi deia: «Federico García Lorca assistirà a la representació». Sorprenent. No sé ben bé per què, però durant aquests onze anys sempre he tingut a mà aquest paper. La curiositat, i res més que això, m'ha fet buscar més dades sobre aquell esdeveniment, sobre l'abans i el després. I he trobat moments, trossets de vides que també són part de nosaltres.

QUATRE PARAULES SOBRE FEDERICO GARCÍA LORCA

Federico García Lorca, el gran poeta i dramaturg, és un dels escriptors més importants que han existit en llengua castellana. Lorca va deixar un llegat impressionant i va marcar, d'una manera o d'una altra, la gent que el va envoltar, les persones que el van admirar i estimar.

Nascut a Granada l'any 1898, García Lorca era tot un «personatge», dotat amb un carisma excepcional. Tots els biògrafs i estudiosos de la seva obra coincideixen en una cosa, que Lorca va ser una persona fascinant. Algú especial. Sabem

que era extravertit, exagerat, simpàtic, sensible i rialler i que posseïa un magnetisme personal que atrapava tothom. Lorca però, també tenia una part fosca: de vegades es mostrava turmentat i trist, amb una certa predisposició a sentir-se deprimat.

Tot i que mai va afiliar-se a cap partit polític, Lorca s'identificava amb els valors de la II República espanyola. A més de relacionar-se en un entorn republicà, quan calia no dubtava a posicionar-se en contra de la dreta més conservadora. Ben aviat es va convertir en algú molt odiat pels espanyols més intolerants que, a més, no acceptaven la seva condició d'homosexual.

Per tant, quan Federico García Lorca va venir a Igualada, era més que un poeta i un dramaturg famós. En un context històric i social delicat, Lorca simbolitzava la llibertat. Que vingués a Igualada és, per tant, força excepcional i que ho fes amb *Yerma*, és encara més especial perquè aquesta obra va enfrontar dos pensaments oposats, dues maneres diferents d'entendre la vida, dos bàndols. Un trist presagi del que, tan sols uns mesos després, passaria.

FEDERICO GARCÍA LORCA I MARGARIDA XIRGU, DOS SÍMBOLS

A Espanya, la situació política era convulsa i canviant. Des de l'any 1931, la II República era presidida per Niceto Alcalà Zamora. L'any 1935 va ser un any de dimissions i cessaments a causa d'un escàndol que va afectar la classe

política espanyola: l'estraperlo.¹ En aquest afer es van veure implicats membres clau del Partit Radical, la qual cosa va provocar la dimissió del govern d'Alejandro Lerroux. Per encàrrec d'Alcalá Zamora, Joaquín Chapaprieta va formar un nou gabinet presidit per ell i format per membres de diversos partits.² Aquest govern, però, molt pressionat per la CEDA (Confederación Española de Derechas Autónomas), es dissoldria al desembre de 1935, moment en què es nomena Manuel Portela Valladares com a nou president del govern fins a les eleccions del febrer del 36.³

A Catalunya la situació política era encara més confusa. Com a conseqüència dels fets del 6 d'Octubre,⁴ la Generalitat havia estat intervinguda per l'autoritat militar. El president Lluís Companys i els seus consellers havien estat detinguts i condemnats a trenta anys de presó i estaven reclosos als penals de Santa Maria (Cadis) i de Cartagena. A Catalunya, s'havien produït més de tres mil detencions de dirigents polítics i sindicals d'esquerres. Amb el pretext de mantenir l'ordre públic,

1. L'anomenada crisi de l'estraperlo va afectar seriosament la política espanyola. L'any 1934, l'holandès Daniel Strauss va intentar introduir a Espanya un nou joc de ruleta en el qual havia incorporat un mecanisme de rellotgeria que permetia que la banca guanyés sempre que volgués. Aquest sistema fou rebutjat a Catalunya, però es va instal·lar al Gran Casino de Sant Sebastià i a l'hotel Formentor de Mallorca. Quan la notícia de l'estafa va sortir a la premsa, ràpidament els van retirar. Això no obstant, al cap d'un temps, Daniel Strauss va denunciar davant del president de la República que hi havia uns quants polítics que havien cobrat perquè ell pogués introduir la ruleta i, en canvi, ell hi havia perdut diners. Strauss els havia intentat fer xantatge, però com que no havia aconseguit res, va remetre tota la documentació necessària a Alcalá Zamora i, com a conseqüència d'això, va haver de dimitir el govern de Lerroux, ja que hi havia molts polítics afins vinculats a l'escàndol.

2. CEDA (Confederación Española de Derechas Autónomas), Partit Radical, Partit agrari i Lliga Catalana.

3. Després de les eleccions de 1936, el nou president del govern va ser Manuel Azaña.

4. Lluís Companys proclama l'«Estat Català dintre la República Federal Espanyola».

el govern d'Alejandro Lerroux havia aprofitat la situació per debilitar l'esquerra política i obrera. A partir dels fets del 6 d'octubre, va reparèixer al panorama polític espanyol una extrema dreta que exigia al govern Lerroux la derogació de l'estatut català. Francesc Cambó, diputat a Madrid per la Lliga, va trobar-se amb un Congrés dels Diputats profundament anticatalà i va intentar defensar l'Estatut amenaçat per una llei que volia derogar-lo.

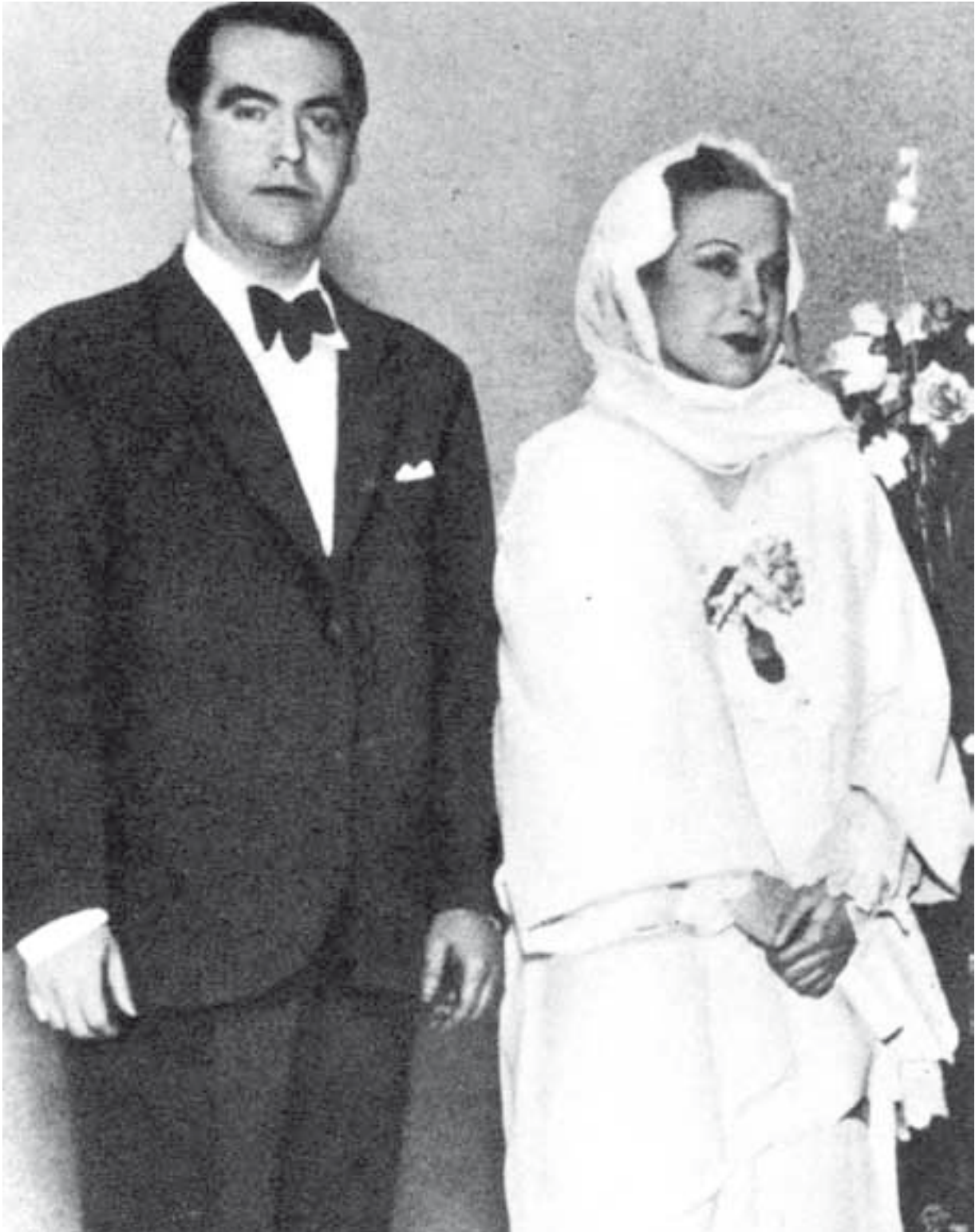
Des de l'octubre del 1934 fins al febrer del 1936, data de les eleccions generals, Catalunya va viure en una inestabilitat constant. La repressió política va ser generalitzada. L'abril de 1935, el govern Lerroux va designar Joan Pich i Pon com a nou governador general de Catalunya i president de la Generalitat.⁵ L'escàndol de l'estraperlo va obligar Pich i Pon a dimitir, ja que hi estava directament implicat, i es va nomenar Ignasi Vilallonga com a nou governador general i president de la Generalitat.⁶ Al cap de poc temps, però, també va dimitir, afectat per la crisi del govern espanyol, i el nou president designat va ser Fèlix Escalas i Chamení, de la Lliga Catalana.⁷ Aquest seria l'últim president abans del febrer de 1936, moment en què es restabliria l'antic govern de la Generalitat que havia estat suspès, amb Lluís Companys com a president.

Federico García Lorca, l'any 1935, ja era un poeta i dramaturg consolidat. Els seus èxits havien adquirit una dimensió internacional i l'havien convertit en un escriptor molt popular. Havia estat a Nova York, a Cuba i a l'Argentina, tres viatges claus en la seva trajectòria professional i vital. En aquell temps estava immers en la seva

5. Joan Pich i Pon va constituir un govern de coalició format per polítics de la Lliga catalana, del Partit Radical i de la CEDA, i per personalitats independents de la dreta. Cal dir que, amb la Generalitat de Catalunya intervinguda, els presidents catalans eren nomenats pel govern espanyol.

6. Ignasi Vilallonga va formar un govern tripartit amb el Partit Radical, la CEDA i la Lliga catalana.

7. El govern de Fèlix Escalas era format íntegrament per membres de la Lliga catalana.

Federico García Lorca i Margarida Xirgu

producció teatral. Després dels èxits de *Mariana Pineda* (1927), *La zapatera prodigiosa* (1930) i *Bodas de Sangre* (1933), vindria *Yerma*, que significaria el pas definitiu en el seu reconeixement com a dramaturg. La companyia de Margarida Xirgu, reconeguda actriu catalana i gran amiga de Lorca, aconseguia representar els personatges lorquians tal i com l'autor els concebia. Xirgu ja havia protagonitzat *Mariana Pineda* i *La zapatera prodigiosa*. Sens dubte, ella era l'actriu predilecta de García Lorca. El que va començar sent una relació professional havia derivat en una gran amistat: entre ells existia una complicitat absoluta. Lorca i Xirgu s'admiraven i s'estimaven, i així ho manifestaven públicament.

Arreu d'Espanya, Margarida Xirgu era considerada «la gran actriu». La seva capacitat d'identificar-se amb els personatges que interpretava li havia atorgat un gran prestigi. Era molt popular a Catalunya i a l'Estat Espanyol, especialment admirada per les classes obreres. I és que Margarida Xirgu era una persona políticament compromesa, una dona de fortes conviccions que defensava les causes que considerava justes. En aquells anys tan agitats políticament i socialment, Xirgu no cedia i expressava públicament el seu suport a l'esquerra. Era molt amiga de Manuel Azaña i del seu cunyat, Cipriano Rivas Cherif, que era el director artístic de la seva companyia de teatre. Per tant, Margarida Xirgu era una actriu «de» la República, la qual cosa també despertava antipaties entre la dreta conservadora.

I ara ens situem al 1935. Arriben a Catalunya Margarida Xirgu i la seva companyia de teatre, acompanyats per Federico García Lorca, disposats tots ells a passar una bona temporada a Barcelona, on volen representar *La dama boba* de Lope de Vega (amb un text arranjat per García Lorca) i reestrenar *Yerma* després del seu èxit a Madrid. A finals d'octubre tenen previst fer una gira per Itàlia amb *La Dama Boba*, convidats per la Junta pro Centenari de Lope. Malgrat les intencions, acabaran renunciant a fer aquest viatge a Itàlia.

Aquells dies, Federico García Lorca i Margarida Xirgu estan contents, a Catalunya se'ls aprecia i ells en són conscients. A Lorca li encanta Barcelona.⁸ No és la primera vegada que passa una temporada a Catalunya. Ja l'any 1925, el seu amic de la Residencia de Estudiantes de Madrid, un jove Salvador Dalí, el convida a passar la Setmana Santa a la seva casa de Cadaqués. Després, tots dos van a Barcelona, on Lorca havia estat convidat a oferir un recital de poesia a l'Ateneu Barcelonès. Aleshores Barcelona ja enamora el poeta andalús i de seguida simpatitza amb els catalans, que estan patint les dures conseqüències de la dictadura de Primo de Rivera.⁹ La segona visita a la ciutat catalana la fa l'any 1927, amb motiu de l'estrena del que es converteix en el seu primer gran èxit teatral, *Mariana Pineda*. Aquest cop, Lorca es mou en els ambients artístics més transgressors de l'època, un col·lectiu d'artistes i intel·lectuals agosarats que agiten el món cultural barceloní. García Lorca queda admirat per aquests joves inquiets que tenen com a referent un París en plena revolució surrealista. És l'any en què Lorca inicia una forta amistat amb Sebastià Gasch i altres components del seu cercle social. Gasch va ser un dels personatges amb més rellevància de l'avantguarda barcelonina, crític d'art i coneixedor de les últimes tendències artístiques.¹⁰ Formava part del col·lectiu de *L'amic de les arts*, una revista que seguia les últimes tendències artístiques.¹¹ Gasch i

8. Ian Gibson, *Vida, pasión y muerte de Federico García Lorca (1898-1936)*, Barcelona: Plaza & Janés, 1998, 4ª edició.

9. Des del govern de Madrid de Primo de Rivera, existia una forta pressió per limitar la llengua catalana. Al març de 1924, García Lorca va formar part del grup d'escriptors madrilenys que van protestar públicament per aquest perjudici a la cultura catalana.

10. L'any 1928, Sebastià Gasch, Lluís Montanyà i Salvador Dalí van ser els signants del *Manifest Groc* o manifest antiartístic, que criticava el noucentisme i elogiava els nous corrents artístics de l'avantguarda.

11. *L'amic de les arts* va ser una de les millors revistes d'avantguarda. Es va publicar a Sitges entre el 1926 i el 1929. Hi van col·laborar persones com J.V Foix, Lluís Montanyà, Sebastià Gasch o Salvador Dalí. Josep Carbonell en va ser l'editor.

Dalí van ser els amfitrions de Lorca, els que li van ensenyar tot un món que, anys més tard, el mateix Lorca recordaria amb nostàlgia. La tercera visita a Catalunya la faria el 16 de desembre de 1932 però seria molt breu, només per donar una conferència a l'hotel Ritz sobre Nova York, i pràcticament no tindria temps per a res més.

Ara, l'any 1935, Federico torna a Barcelona per passar-hi unes quantes setmanes. Durant aquest temps viurà a casa de Margarida Xirgu. Lorca ha canviat molt des de l'any 1927. Té 37 anys, ha viscut un temps a l'estranger i s'ha convertit en un personatge cèlebre i admirat per tothom. La seva situació econòmica també ha canviat, i les seves obres de teatre li donen ja el rendiment econòmic que feia molt temps que estava esperant. La seva vinculació amb el govern republicà el converteix en algú cada dia més odiat pels espanyols intolerants. L'endemà mateix de la seva arribada, el 10 de setembre del 1935, Xirgu representa *La dama boba* al Teatre Barcelona. García Lorca havia arranjat el text, suprimint-ne alguns passatges que, segons ell, feien massa densa l'obra.¹² En aquella estrena són presents al prosceni Lorca i Cipriano Rivas Cherif. Lorca queda impressionat per l'homenatge que el públic tributa a Xirgu.¹³ Estan triomfant. Ben aviat començaran els assajos de *Yerma*.

YERMA: ODIS I PASSIONS

La companyia Xirgu-Borràs ja havia estrenat *Yerma* a Madrid el 29 de desembre de 1934. Evidentment, el paper protagonista, Yerma, era interpretat per Margarida Xirgu. Només a Madrid l'obra havia superat les 150 representacions. L'èxit havia estat total.¹⁴

Yerma és un poema tràgic dividit en tres actes que continua una trilogia que l'autor va concebre entorn el món rural espanyol i que ja havia començat amb *Bodas de Sangre*. L'èxit aclaparador d'aquesta obra va suposar la consolidació de García Lorca com a dramaturg.¹⁵ El tema de l'obra és la frustració d'una dona que no aconsegueix ser mare. L'argument —tot i que Lorca nega que en tingui— explica que Yerma, que viu en un entorn rural i està casada amb un home que la ignora, se sent desgraciada perquè no aconsegueix tenir descendència. Pressionada pel seu entorn social, la situació va esdevenint insuportable fins que acaba matant el seu marit quan aquest li confessa que mai no ha volgut tenir fills amb ella. Aquesta tragèdia era diferent del teatre que es feia aleshores: era moderna, agosarada i trencadora. Conscient de la seva duresa, Lorca havia vestit algunes escenes amb música i danses, de la mateixa manera que havia suavitzat el fet tràgic a través de l'estètica impecable dels seus quadres plàstics. A més dels assidus als teatres de Madrid, *Yerma* havia aconseguit captar un nou tipus de públic, en el qual s'adverteix «*el cansancio de lo antiguo y el afán de lo nuevo*», tal com ho descriu la crítica publicada a *La Voz*.¹⁶ I, evidentment, havia generat polèmica. En el moment d'aixecar-se el teló, un grup de joves havia cridat insults a la protagonista i a l'autor fins que els havien tret de la sala.¹⁷ Aquesta acció és un només un exemple de la ràbia que *Yerma* provocava. Amb aquesta obra es posaven de manifest alguns temes tabú de la societat espanyola més conservadora, com la força de la maternitat, l'adulteri, l'amor esperat però no compartit i les relacions sexuals sense voluntat de

12. Joan Tomàs entrevista Lorca: revista *Mirador*, núm. 344, 19 setembre 1935.

13. Antonina Rodrigo, *Margarida Xirgu, una biografia*. Barcelona: Ed. Flor del Viento, 2005, p. 261.

14. Juan Aguilera Sastre y Manuel Aznar Soler, *Cipriano de Rivas Cherif i el teatro español de su época*, Madrid: Asociación de Directores de Escena de España, 1999, p. 261.

15. Mª Francisca Vilches de Frutos y Dan Dougherty, *Los estrenos teatrales de Federico García Lorca (1920-1945)*, Madrid: Tabapress-Grupo Tabacalera, 1992, p. 100.

16. Díez Canedo, *La Voz*, 31 desembre 1934.

17. Juan Aguilera Sastre y Manuel Aznar Soler, *Cipriano de Rivas Cherif i el teatro español de su época*, Madrid: Asociación de Directores de Escena de España, 1999, p. 264.

Joan Tomàs i Rosich

tenir descendència. I no oblidem que, a més del mateix contingut, alguns sectors no suportaven ni l'autor, ni l'actriu principal ni el director artístic.

En l'estrena madrilenya, la premsa espanyola va dedicar-li crítiques de tots colors. Les més negatives la titllaven d'«immoral»¹⁸ i les entusiastes ressaltaven la poesia de l'obra.¹⁹ I és que la divisió d'opinions que va provocar *Yerma* va anar més enllà de l'obra de teatre en si: s'hi enfrontaven «les dues Espanyes» i es posava de manifest, una vegada més, la profunda divisió entre la dreta i l'esquerra.

Amb aquests antecedents, al setembre de l'any 1935 la companyia Xirgu-Borràs ja està preparant

Yerma. Demanen a la premsa que no assisteixi als assajos previs amb l'objectiu d'aconseguir, el dia de l'estrena, un major impacte en els crítics i en el públic. Així i tot, algú aconsegueix entrar al teatre quan l'assaig és a punt d'acabar i, a més, entrevista l'autor. Així, doncs, malgrat el desig del dramaturg i de la companyia de no ensenyar el muntatge abans de l'estrena, hi ha una persona que hi té accés. I és un periodista d'Igualada. És Joan Tomàs i Rosich.

LORCA – IGUALADA: ELS VINCLES

Tomàs és la clau d'aquesta història de la visita de Lorca a Igualada. El lligam entre el poeta i la ciutat. Joan Tomàs i Rosich va néixer a la Rambla Nova d'Igualada l'any 1892. La seva vocació de

18. *ABC*, 30 desembre 1934, p. 52.

19. Ramon J. Sender, *La Libertad*, 5 gener 1934, p. 1, o Díez Canedo a *La Voz*, 31 desembre 1934.

periodista es va despertar quan era molt jove: als divuit anys va començar a escriure al *Diari d'Igualada* i el 1910 va ser un dels fundadors de la revista satírica igualadina *Gatzara*. Després d'estudiar el batxillerat als Escolapis, se'n va anar a viure a Barcelona per continuar els seus estudis. Ben aviat, però, va dedicar-se exclusivament a treballar de periodista en la premsa barcelonina. Joan Tomàs va col·laborar en publicacions com *El Diluvio*, *El Poble Català*, *La Publicitat*, *El Be Negre* o *Mirador*. La seva especialitat era el món de l'espectacle i, concretament, era un gran coneixedor del circ. A Barcelona, Tomàs es va relacionar amb intel·lectuals i artistes de prestigi reconegut que formaven part del grup de l'Amic de les Arts. Un d'aquests personatges, Sebastià Gasch, seria tota la vida íntim amic de Joan Tomàs.²⁰ És més que probable que, ja l'any 1927, Gasch presentés a Tomàs un nou poeta que passava uns quants dies a Barcelona i del qual s'havia fet molt amic: Federico García Lorca.

Si ens traslладem, doncs, un altre cop a l'any 1935, recordem que Joan Tomàs presència l'assaig de *Yerma* i després conversa amb García Lorca, entrevista que es publica a la revista *La Publicitat* el mateix dia de l'estrena. Joan Tomàs es mostra fascinat per tot el que veu al teatre, i explica com el mateix Lorca està entusiasmat de com està quedant la seva obra:

«García Lorca, al costat dels artistes, és un actor més, cantant, també, i agitant els braços. —Meravellós, meravellós! —exclama—. Surt millor que a Madrid. Hem pogut, ací, posar atenció en molts detalls que ens havien passat desapercebuts. Aquesta escena i la de les bugaderes resulten una cosa excepcional».²¹

20. Segons testimoni oral d'Emili Gasch i Grau, fill de Sebastià Gasch, Joan Tomàs va ser tota la vida un gran amic del seu pare. Tomàs el va ajudar a trobar feina a Barcelona com a periodista i el va acollir en la dura etapa de l'exili de Gasch a França, quan l'igualadí ja vivia a París.

21. Joan Tomàs, *La Publicitat*, 17 setembre 1935.

Llengint l'article, s'entreveu la complicitat entre Joan Tomàs i García Lorca. També se'n desprèn que s'havien vist abans. I és així. Feia pocs dies que Lorca i Tomàs havien estat junts per parlar de *La Dama Boba*, l'altre gran èxit de Margarida Xirgu aquells dies a Barcelona. Havien quedat al conegut restaurant Maison Dorée.²² Aquesta entrevista es publica a la revista *Mirador* del 19 de setembre del 1935. L'article del periodista igualadí és àgil, precís i ric, un exemple del gran ofici de Tomàs. Fa una descripció de Lorca molt interessant, i s'hi percep la simpatia i l'afecte que Tomàs professa al poeta:

«García Lorca, andalús cent per cent, com ell mateix confessa, és abundant i viu de paraula, incisiu i ingenu alhora. Quin apassionat! La seva passió però, és passió d'home intel·ligent, passió de poeta».²³

Per tant, en un breu espai de temps, Joan Tomàs es troba dues vegades amb Lorca: la primera per parlar de *La Dama Boba* i la segona per veure l'assaig de *Yerma* al teatre Barcelona.

I per fi arriba el 17 de setembre, dia de l'estrena a Barcelona de *Yerma*. Com era previsible, l'èxit és total. La sala del teatre Barcelona és plena de gom a gom. El públic català reconeix en Margarida Xirgu una *Yerma* imponent. La reacció de la premsa de Barcelona és semblant a la de Madrid. D'una banda, la majoria de mitjans es desfan en elogis: *La Vanguardia*, *La Humanitat*, *La Publicitat*...²⁴ Tots alaben l'obra, l'actuació de Margarida Xirgu, la direcció artística de Rivas Cherif i l'escenografia de Manuel Fontanals. D'altra banda, la premsa

22. Aquest restaurant va inaugurar-se l'any 1903 i era considerat de luxe. Estava situat a la plaça de Catalunya, entre el Continental i el cafè Munich. Era punt de trobada de la intel·lectualitat catalana. Actualment hi ha la seu del BBVA.

23. Joan Tomàs, *Mirador*, 19 setembre 1935, núm. 344, p. 5

24. Mª Luz Morales, *La Vanguardia*, 19 setembre 1935, p. 10; Lluís Capdevila, *La Humanitat*, 22 setembre 1935, p. 2; Domènec Guansé, *La Publicitat*, 19 setembre 1935, p. 6.

més conservadora expressa la seva indignació per la «manca de moral», com es pot comprovar en les crítiques del *Diari de Barcelona* i *El Correo Catalán*.²⁵ Aquesta diferència de criteris tan apassionada era l'esperada. A més de parlar del text i del treball actoral, el tema central era la moral de l'obra, tan contrària al pensament catòlic que estava profundament arrelat en la població. A causa de la controvèrsia que *Yerma* havia provocat a Madrid, el director Rivas Cherif havia volgut que a Barcelona es publicués un aclariment al programa de mà on s'expressava que l'obra no era una de les anomenades «comèdies inadequades per a senyorettes», com alguns l'havien qualificat en la seva estrena madrilenya:

«*IMPORTANTE: La dirección artística se complace en advertir al público que pueda acudir torpemente al reclamo de la engañosa discusión suscitada con motivo del estreno de "Yerma" en Madrid, que no se trata de una de tantas comedias como se anuncian inadecuadas para señoritas; antes al contrario, de un drama de cuya crudeza poética se templa precisamente en la moral, rigurosa hasta la violencia, de su sinceridad*».

Yerma es va continuar presentant aquelles setmanes, combinada amb funcions de *La Dama Boba*.²⁶ Aquells dies a Barcelona, Federico García Lorca estava vivint un espectacular èxit personal i professional. El convidaven a tot arreu, i allà on anava rebia l'afecte de tothom.²⁷ Era un triomfador. Aquesta intensa vida social tenia la seva repercussió en la premsa i no és estrany que, també a Igualada, se seguís amb interès el pas de Lorca per Catalunya.

25. Valentín Moragas, *Diari de Barcelona*, 19 setembre 1935, p. 5-6; Josep M. Junyent, *El Correo Catalán*, 19 setembre 1935, p. 3.

26. És sorprenent la capacitat que en aquells temps tenien les companyies de teatre, amb uns actors preparats per representar una comèdia a la tarda i continuar amb una tragèdia a la sessió de la nit.

27. Antonina Rodrigo, *Margarida Xirgu, una biografia*. Barcelona: Ed. Flor del Viento, 2005, p. 261.

Tal i com ja s'ha esmentat, la companyia de Margarida Xirgu tenia previst, un cop acabades les funcions a Barcelona, iniciar una gira per Itàlia amb *La Dama Boba*, però finalment hi van renunciar. El motiu era polític: Mussolini acabava d'envair Abissínia en una acció fortament criticada per l'opinió pública mundial. Margarida Xirgu va decidir anul·lar les funcions programades a Itàlia per mostrar públicament el seu rebuig. Aquest imprevist va provocar que, de cop i volta, la companyia de teatre tingués lliures els propers mesos, per la qual cosa van improvisar una gira amb les obres que aleshores representaven. Primer van presentar *Yerma* a València i, seguidament, van començar una gira per diverses ciutats catalanes: Terrassa, Manresa, Sabadell, Sant Cugat, Mataró, Molins de Rei, Reus, Tarragona i... Igualada.²⁸

Sembla que Joan Tomàs no venia gaire a Igualada, segons explica ell mateix en una carta enviada a Antoni Carner i que aquest va publicar parcialment al bisetmanari *Igualada* del 13 de març de 1971.²⁹ Això no obstant, Tomàs té contacte amb alguns igualadins, entre ells el poeta Joan Llacuna. Als voltants de l'any 1935, Llacuna col·labora en diferents publicacions de fora d'Igualada, entre elles el suplement literari de *La Publicitat*, el diari barceloní on Tomàs escriu regularment. No és estrany pensar que Tomàs i Llacuna es coneixen i es relacionen arran de col·laborar en el mateix periòdic. Sabem també que Llacuna admirava l'obra poètica de Lorca, tal com ho afirma el seu amic Joan Domingo Bisbal en el seu llibre de memòries.³⁰ Domingo explica que Joan Llacuna va demanar-li a Joan Tomàs que intercedís davant de Lorca per portar la companyia de Margarida Xirgu a Igualada. I evidentment, la gestió va tenir èxit.

28. Roger Tinell, *Epistolario a Federico García Lorca desde Cataluña, la Comunidad Valenciana y Mallorca*. Albolote (Granada): Ed. Comares. 2001, p. 281.

29. En la carta enviada a Antoni Carner, Joan Tomàs explica: «[...] vaig saltar a Barcelona i relativament ben poc vaig visitar la meua ciutat». «Los hombres que he conocido. 73», *Igualada*, 13 març 1971.

30. Joan Domingo Bisbal, *Vivències*. Igualada: Ed. Apud Auctorem, p. 46.

L'IMPACTE DE *YERMA* A IGUALADA

La Igualada de l'any 1935 era una ciutat petita, industrialitzada, amb força població obrera. L'ajuntament, encapçalat aleshores per l'alcalde Josep Morera i Miserachs, de la Coalició d'esquerres, havia estat dissolt per l'autoritat militar com a conseqüència de la repressió efectuada pels fets d'octubre del 1934. De fet, a Catalunya es van dissoldre cent vint-i-nou ajuntaments d'esquerres. Així, doncs, es va nomenar una comissió gestora municipal formada per membres del Partit Radical, de la Lliga Catalana i de l'Acció Popular catalana (pertanyent a la CEDA). L'alcalde designat va ser Veremon Bertran i Santacana.

Com a la resta de Catalunya, a Igualada se sentia la divisió entre l'esquerra i la dreta. Cada facció tenia el seu entorn i els seus mitjans. El *Diari d'Igualada* era el periòdic que representava la dreta conservadora, catòlica i catalana. Sortia cada dia excepte els diumenges i comptava amb un equip de bons col·laboradors. En el seu primer número exposava així les seves idees: «*Primerament ens proposem defensar el nostre patrimoni religiós contra tota escamesa sectària; treballarem, dins les nostres possibilitats, pel reconeixement definitiu de la personalitat nacional de Catalunya, i vetllarem llealment pels interessos morals i materials d'Igualada i la seva comarca...*».³¹

Quan, a finals d'octubre, es va saber que vindria a Igualada la companyia de Margarida Xirgu a representar una de les seves obres però encara es desconeixia quina seria, el *Diari d'Igualada* va publicar un article on s'advertia que no creien convenient que fos *Yerma* l'obra

representada, ja que la consideraven «massa escabrosa».³²

Finalment però, l'obra escollida és *Yerma* i es representarà al teatre de l'Ateneu Igualadí de la Classe Obrera el 21 de novembre. Igualada no és cap excepció del que ha passat a la resta de ciutats on s'ha programat aquesta obra i els dies previs a la funció ja hi ha polèmica, la mateixa de Madrid i Barcelona, la d'arreu. Dos dies abans de la funció, el *Diari d'Igualada* publica una crítica radical contra l'obra de García Lorca i, sobretot, ataca l'Ateneu Igualadí. El *Diari d'Igualada* considera inapropiat representar una obra en un espai que, a més del teatre, acull unes escoles:

«*En un lloc on funcionen escoles, caldria una mica més de compte en els espectacles. En el teatre, en moltes ocasions l'adolescent hi acaba de formar el seu concepte moral de la vida*».³³

És destacable que, en el text, sovint s'utilitza el subjecte «nosaltres», mostrant una polarització encara més evident. De fet, el *Diari d'Igualada* sempre s'havia mostrat contrari a l'Ateneu Igualadí i al que significava: una entitat d'esquerres liberals vinculada a les classes populars de la ciutat. Creiem que aquesta primera crítica contra *Yerma* va ser força comentada a la ciutat.³⁴ Per la seva banda, la junta directiva de l'Ateneu Igualadí, en una reunió celebrada el dia 20 de novembre del 1935, es mostra contrariada per les acusacions del

32. «COMPANYIA XIRGU. Sabem que dintre de poc actuarà en un dels nostres teatres aquesta important companyia. No sabem encara quina obra presentarà, però si nosaltres haguéssim d'escollir triariem "La Dama boba" y "Fuente Ovejuna". Quant a "Yerma", que també porta en llista l'esmentada companyia, no creiem que sigui posada en escena, perquè no escauria que es representés en aquell local per massa escabrosa. Recordem el mal gust que va deixar, no fa molt, la representació d'una obra massa realista en el mateix local» (*Diari d'Igualada*, 26 octubre 1935, p. 2).

33. *Diari d'Igualada*, 19 setembre 1935, p. 3.

34. Segons testimoni oral de Rosa Martí Domingo, agost de 2008.

31. Teresa Miret i Solé, *La premsa a Igualada (1808?-1982)*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1983, p. 433.

Diari d'Igualada. Els ofèn de forma especial que es mencionin les escoles. Josep Calzada, membre de la Junta, es mostra partidari de fer un comunicat que expressi el rebuig a aquest nou atac contra l'Ateneu per part del diari però, finalment, a proposta del president Emili Sabaté, decideixen obviar-ho i no continuar la polèmica. Cal tenir en compte, a més, que l'obra de García Lorca no era contractada per l'entitat, sinó per l'empresa que gestionava el teatre alguns dies a la setmana i que era aliena a l'Ateneu.

Però aquell mateix dia 20 de novembre, un dia abans de la funció, el *Diari d'Igualada* continua expressant la seva indignació en un intent de provocar la suspensió de l'espectacle: «*Tota l'obra respira un pessimisme anticristià. [...] L'obra és immoral. En fer una tal afirmació ens referim especialment al segon quadre del tercer acte, que conceptuem no sols immoral, sinó pornogràfic, malgrat que l'autor s'hagi valgut d'un simbolisme i d'unes insinuacions que són massa gràfiques, repugnants i tot*». ³⁵

La pressió dura més dies. El 21 de novembre, dia de la funció, apareix un llarg article a la portada que intensifica la polèmica:

«*Decididament, hi ha coses que no són decorosament escenificables. [...] "Yerma", potser el plat més fort dels que les ha donades en servir-nos la Xirgu, és tot ell encaminat a frapar, a ferir orelles amb les dissonàncies de frases i conceptes*». ³⁶

Finalment, però, aquell dijous de novembre Margarida Xirgu i Federico García Lorca arriben a Igualada amb tota la companyia. Es desconeixen els detalls del viatge però sabem que els acompanyaven Joan Tomàs i Rosich i algunes persones del cercle d'amistats de Tomàs. Possiblement Sebastià Gasch no en for-

mava part, ja que en aquells darrers anys s'havia distanciat del poeta. ³⁷ Es van afegir al grup els igualadins Joan Llacuna i Joan Domingo Bisbal.

L'obra començava a 2/4 d'11 de la nit. García Lorca, Tomàs, Llacuna i Domingo Bisbal, juntament amb altres amics, van sopar a casa de la germana de Joan Tomàs, la Pilar Tomàs, anomenada la Pilar de Cal Setanta, que vivia a la casa familiar de la plaça dels Porcs. ³⁸ Segons explica Antoni Carner al seu article sobre Joan Tomàs publicat l'any 1971, a García Lorca li va cridar molt l'atenció que el diari local d'Igualada no alabés la seva obra com la majoria de premsa catalana i, en canvi, la criticués de forma tan ferotge. Segons explica Carner, a Lorca això, «[...] li va fer moltíssima gràcia [...]» i va ser el tema del sopar. Després de l'àpat, van anar tots junts a l'Ateneu Igualadí per veure l'espectacle.

Els igualadins havien anat al teatre amb una gran curiositat. Els atreïen la personalitat de Margarida Xirgu i la controvertida *Yerma*. Els atacs del *Diari d'Igualada* havien creat una gran expectació sobre què passaria al teatre. Finalment, l'obra va representar-se amb normalitat. Al final, tots els espectadors van aplaudir entusiasmats i

37. En el pròleg del llibre que recull les cartes que Lorca va enviar als seus amics de Catalunya, Sebastià Gasch elogia la figura del poeta alhora que explica amb tristesa que, quan va venir a Catalunya, Lorca havia canviat: «*Federico García Lorca volvió a Barcelona el mes de septiembre del año 1935. Estreno de Yerma en el teatro Barcelona. Lectura privada a la compañía de Margarida Xirgu de Doña Rosita la soltera o el lenguaje de las flores. El acto tuvo lugar en el Teatro Studium y Lorca compareció vestido con el uniforme de la formación teatral "La Barraca", el mono azul. Entrevius de Joan Tomàs, de Ernesto Guasp, potins en la secció de "Ecos" del semanario "Mirador". Federico García Lorca se hallaba sumergido de lleno en un epidérmico, superficial, ambiente literario-mundano. El ambiente de "Conferencia club", de "Lyceum Club", de los "Amigos de la poesía"... Aquel ya no era mi Lorca, el Lorca de "L'amic de les arts", el Lorca del retrato con nuestro grupo, hecho por un minuterero de Sitges... El no debió de preguntar por mí y yo ni siquiera procuré verle*». Sebastià Gasch, *Cartas a sus amigos*, Barcelona: Ediciones Cobalto, 1950, p. 13-14.

38. Joan Domingo Bisbal, *Vivències*, cit., p. 46, i també Antoni Carner Borràs, a *Igualada*, 13 març 1971, p. 10.

35. *Diari d'Igualada*, 20 novembre 1935, p. 2.

36. *Diari d'Igualada*, 21 novembre 1935, p. 1.

García Lorca es va dirigir al públic. Després, va signar programes de mà i també exemplars del *Romancero Gitano* que alguns espectadors havien portat expressament.³⁹ Malgrat que, a les seves memòries, Joan Domingo Bisbal parla de «fracàs de públic», diversos testimonis confirmen que el teatre era ple de gom a gom.⁴⁰

Joan Tomàs i Joan Llacuna havien organitzat un d'aquells recitals que Lorca solia oferir als seus amics davant del piano, cantant cançons populars o bé recitant poesia. Havien previst fer-ho un cop acabada la representació a un cafè de la Rambla on hi havia un piano, però no va ser possible perquè l'endemà la companyia reestrenava *Bodas de Sangre* al teatre Principal Palace i de seguida van reprendre el camí de tornada a Barcelona.

L'endemà de la funció, al *Diari d'Igualada* només apareix una petita notícia titulada «Catalanisme esquerranoide» on s'explica que Acció Catalana havia regalat un ram de flors a Margarida Xirgu i, en canvi, no havia fet el mateix amb una altra gran actriu catalana, Maria Morera, que feia poc havia actuat a Igualada. A part d'això, res més.

La setmana següent, a la revista *Mirador* apareix un article irònic, possiblement escrit per Joan Tomàs, on es fa referència a l'èxit de *Yerma* a Igualada i a les crítiques rebudes pel diari igualadí:

L'EFICÀCIA D'UN DIARI

A Igualada, Margarida Xirgu interpretà Yerma.

Tot just fou anunciada aquesta obra a la ciutat de l'Anoia, el Diari d'Igualada, de tendència regio-

39. Antonina Rodrigo, *García Lorca, el amigo de Cataluña*, Barcelona: Editorial Edhasa, 1984, p. 355.

40. Rosa Domingo Bisbal afirma en testimoni oral recollit el mes d'agost de 2008 que el teatre era ple. Ella era molt jove però hi va poder assistir amb la seva germana i el seu cunyat. També hi ha dos testimonis (Joan Roca Gabarró i Antoni Gassó Prat) recollits en el llibre *Lorca, el amigo de Cataluña*, d'Antonina Rodrigo, que afirmen el mateix. En el mateix sentit, notícia publicada a *Mirador*, 28 novembre 1935, núm. 354.

nalista, amb empelts de carlisme i de cireravoltarisme, sortí de fogó. Tres articles, tres, dedicà el Diari d'Igualada a combatre Yerma. La tragèdia famosa de García Lorca, fou titllada per l'esmentat periòdic d'immoral, d'antireligiosa... Demaneu!

Però el teatre s'omplí. Calgué, encara, afegir dues rengleres de butaques.

L'empresari, que en un principi s'havia esverat davant la campanya del Diari d'Igualada estava contentíssim.

—Ho veieu home? —li deia un company nostre.— Quan la Xirgu hagi de tornar per representar Bodas de Sangre, ja sabeu què us toca fer.

—Què?

—Què? Procurar que el Diari d'Igualada us rebenti l'obra per endavant. Tindreu èxit assegurat.»⁴¹

Passat l'esdeveniment, les coses van tornar a la normalitat a Igualada, si és que d'aquesta polarització se'n pot dir normalitat. Gràcies a l'interès del poeta Joan Llacuna i a les gestions d'un igualadí forani com era Joan Tomàs i Rosich, la ciutat havia pogut acollir els símbols d'una època que s'estava a punt d'acabar bruscament. El món del poeta genial i de la gran actriu compromesa desapareixerien per sempre, i començaria una etapa negra en què l'extremisme de les dretes i de les esquerres abocaria el país a la guerra.

EL TRIST EPÍLEG

Al cap de només vuit mesos, esclata la guerra civil.

Federico García Lorca. L'endemà de venir a Igualada, el 22 de novembre, es reestrena *Bodas de Sangre* a Barcelona. Lorca segueix fins a finals d'any a Barcelona, després marxa a Madrid i a Granada. El 18 d'agost de 1936, els rebels que ja ocupen Granada el detenen i se l'emporten als afores de la ciutat, on l'assassinen juntament amb un mestre

41. Revista *Mirador*, 28 novembre 1935, núm. 354.

d'escola i dos toreros. Actualment les seves restes estan en una fossa comú no identificada.

Margarida Xirgu. Al gener de 1936 se'n va a Sud-amèrica on té previst passar una llarga temporada. Quan és allà esclata la guerra i Margarida Xirgu es posiciona notòriament a favor de la República. Llavors no es pot ni imaginar que ja no tornarà mai més a Catalunya. A Sud-amèrica, Margarida Xirgu continuarà la seva carrera artística, actuant i també dirigint. Començarà una tasca pedagògica molt important que serà decisiva per renovar el teatre sud-americà. Margarida Xirgu sempre recordarà la seva terra. Mor a Montevideo als 80 anys.

Joan Tomàs i Rosich. L'any 1939 s'exilia a França, on residirà uns anys a París. El 1942 marxa a Mèxic amb un grup d'exiliats espanyols. Ja mai més no tornarà a Catalunya. Allà continuarà exercint la seva professió de periodista, i obtindrà un gran prestigi com a crític de cinema i de teatre, col·laborant a *El Redondel* i altres publicacions. A Mèxic, Joan Tomàs es relacionarà amb altres exiliats republicans catalans i espanyols. En els últims anys de la seva vida tenia un gran desig de tornar a Barcelona, però tenia algunes dificultats que li ho impedien. Segons un testimoni, sembla que escrivia a la seva germana dient-li: «*Pilar, compra'm un pis al carrer Muntaner que vull tornar a Barcelona...*».⁴² Joan Tomàs morirà a Mèxic l'any 1968 sense haver pogut tornar a Catalunya. Després de la seva mort, el seu gran arxiu de premsa del món del cinema i teatre és traslladat a Catalunya a iniciativa del seu amic Sebastià Gasch. Actualment, aquesta col·lecció és a l'arxiu de l'Institut del Teatre.

42. Segons testimoni oral de Magdalena Lluçà, amiga de la família Tomàs i persona que va cuidar a la Pilar Tomàs fins a la seva mort. Setembre del 2008.

CRISTINA DOMÈNECH I VENTURA (Igualada, 1970), és llicenciada en Dret per la Universitat de Barcelona, i postgraduada en gestió cultural per la Universitat Pompeu Fabra. En l'actualitat es dedica a la redacció de textos i elaboració de continguts.

**ATENEU IGUALADÍ
DE LA CLASSE OBRERA**
TEATRE

Dijous, 21 de Novembre 1935
Nit, a dos quarts d'onze

ESDEVENIMENT
ARTÍSTIC

Funció de gran gala

en homenatge a

Federico GARCIA LORCA

Margarida XIRGU

posant-se en escena el magnífic poema del gran
poeta castellà,

YERMA

Un drama la creua poètica del qual s'apavaga precisament en la moral, rigorosa
fins la violència, de la seva sinceritat.

Una gran creació de MARGARIDA XIRGU

Director artístic: C. RIVAS CHERIF

REPARTIMENT: Yerma, **Margarida Xirgu**; María, Isabel Pradas; Vieja pagana, Amalia Sánchez Arifio; Dolores, Eloísa Vigo; Lavandera primera, Isabel Pradas; Lavandera segunda, Isabel Gisbert; Lavandera tercera, Juanita Lamonedá; Lavandera cuarta, Eloísa Vigo; Lavandera quinta, Antolita Calderón; Lavandera sexta, Eloísa Cañizares; Muchacha primera, Juanita Lamonedá; Muchacha segunda, Antolita Calderón; Hembra, Amelia de la Torre; Cuñada primera, Amelia de la Torre; Cuñada segunda, Teresa Pradas; Mujer primera, Emilia Milán; Mujer segunda, Isabel Gisbert; Niño, Eloísa Cañizares; Juan, Pedro López Lagar; Victor, Enrique Alvarez Diosalado; Macho, Alberto Contreras (hijo); Hombre primero, José Jordá; Hombre segundo, Gustavo Bertot; Hombre tercero, Miguel Ramírez.

Decorat de Manuel FONTANALS

Federico GARCIA LORCA assistirà a la representació.

Important.—Des del dimarts, dia 19, hi haurà despatx de localitats, de 8 a 9 de la nit. En aquest dia deuran recollir-se les entrades encarregades. Altrament l'Empresa les posarà a la venda el dia 20, no havent-hi lloc a cap reclamació.

IMP. HIRANDA